

ԱՇՈՏ ՄԱՆՈՒՉԱՐՅԱՆ

Պատմական գիտ. թեկնածու, դոցենտ

ORCID: 0009-0007-7783-8580

ՍԵՂՐՈՒ Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ՈՐՄԱՆԱԿԱՐՆԵՐԻ ՊԱՏՎԻՐԱՏՈՒՄ ԵՒ ԿԱՏԱՐՈՂՆԵՐԸ

Ա. Ս. ՏԱՃԱՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՒ ՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ ՎԿԱՅԱԳԻՐԸ¹

Մեղրու կաթողիկե Ս. Աստվածածին քառամուկթ, եռանավ բազիլիկ եկեղեցին, հայկական պատմական ճարտարապետության ուսումնասիրության երախտավոր Մուրադ Հասրաթյանի պարզաբանմամբ՝ Սյունիքի Ժէ. դարի նույնատիպ հուշարձաններից առանձնանում է, նախ, գմբեթավոր լինելու հանգամանքով, դրանով արդեն իսկ իրենից ներկայացնելով մեծ արժեք²: Ի դեպ, այդ դարաշրջանում «ամբողջ Սյունիքում կա գմբեթավոր երեք եկեղեցի, այն էլ Մեղրիում» (մյուս երկուսն են՝ Անապաստանաց վանքի Ս. Հովհաննեսը ու Տաշտունի եկեղեցին: Վերջինիս գմբեթը քանդվել է Ի. դարի 30-ական թվականներին)³:

Ս. Հովհաննես եւ Ս. Աստվածածին «եկեղեցիների գմբեթները իրականացված են աղյուսից: Կառուցելով բազիլիկների հիմնական ուղղանկյուն ծավալը տեղական բազալտից, շինարարներն այս ծավալի վրա դրել են աղյուսաշեն գմբեթներ, որոնց կառուցումն ավելի դյուրին է, էժան եւ արագ, քան բազալտի օգտագործման դեպքում»⁴: Նաեւ դա արվել է հիմնական կառուցի թեթևացման եւ գեղագիտական ներդաշնակության համար, քանի որ աղյուսը, «բաց դեղնակարմրավուն գույնով հակադրու-

¹* Ստացվել է՝ 8.12.2025, գրախոսվել է՝ 12.03.2026: էլ. հասցե՝ ashot.manucharyan.1959@mail.ru:

² Տե՛ս Մ. ՀԱՍՐԱԹՅԱՆ, Մեղրու շրջանի հուշարձանները, Եր., 1987, էջ 9:

³ Նույն տեղում, էջ 9–10:

⁴ Նույն տեղում, էջ 9:

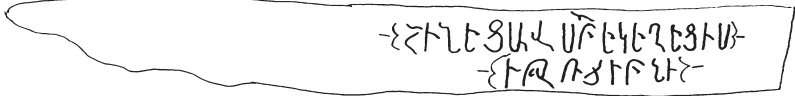
թյան մեջ մտնելով հուշարձանի գորշակապտավուն բազալտից կառուցված ուղղանկյուն ծավալի հետ, ստեղծում է թեթեւություն, կենսուրախության տպավորություն, թվում է, թե գմբեթը կախված է օդում»⁵:

«Մեղրու եկեղեցում գերիշխողը գմբեթն է եւ ամբողջ կառուցվածքը ծառայում է պատվանդան գմբեթի համար»⁶:

Հիրավի, գեղեցիկ է Ս. Աստվածածնի գմբեթը՝ իր խորշերով, պատուհաններով, խաչերով հարդարված ութանիստ վեղարով:

Մեղրու Ս. Աստվածածին եկեղեցու մյուս առանձնահատկությունը փոքրիկ զանգակատան տեղադրությունն է «հարավային կողմից ճակտոնի երկթեք ծածկի վրա: Սա քառանկյուն, աղյուսակառույց բոլորաշեն է, որը պսակված է քառանիստ վեղարով: Պետք է նշել, որ Մեղրու Մեծ թաղի եկեղեցին կառուցված է բնակավայրի բարձրագիր մասում՝ Մեղրու հյուսիսային ծայրում»⁷ եւ ժամանակին ավանից այն դիտվել է «իր հարավային ճակատով: Այդ պատճառով էլ զանգակատունը կառուցված է հարավային կողմում, մի բան, որ համարյա չի հանդիպում նույն ժամանակաշրջանի հուշարձաններում (ընդհանրապես զանգակատները կառուցվում են եկեղեցիների արեւմտյան մասում)»⁸:

Մեղրու Ս. Աստվածածին եկեղեցին, ըստ հարավային պատի շինարարական արձանագրության, կառուցվել է 1673 թվականին.

ՇԻՆԵՑԱՎ ՍԹ ԵԿԵՂԵՑԻՍ / Ի ԹՎԻՆյ ՌՃԻԲ (1673)-ԻՆ⁹:

Բ. ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՈՐՄՆԱՆԿԱՐՆԵՐԸ¹⁰

Եկեղեցին անզուգական է ոչ միայն իր արտաքին, այլեւ ներքին տեսքով: Ավագ խորանին, ատյանին, հարավային պատին, չորս մույթերին,

⁵ Նույն տեղում, էջ 12:
⁶ Նույն տեղում:
⁷ Նույն տեղում, էջ 13:
⁸ Նույն տեղում:
⁹ Մեր դաշտային օրագրից:
¹⁰ Որմնանկարներին եւ նրանց մակագրություններին առավել հանգամանակից նախատեսել ենք անդրադառնալ մեկ այլ առիթով: Շնորհակալություն ենք հայտնում Մեղրու

միջմուտքային կամարներին, թաղերին պատկերված են հին ու նորկտակարանյան եւ վաղմիջնադարյան այլ պատումներով, նաեւ երկրաչափական ու բուսական զարդանախշերով բարձարվեստ որմնանկարներ: Դրանցում գերակշռում են վառ կարմիր, դեղին, կապույտ, կանաչ եւ այլ գույների տարբեր երանգներ, որոնք զուգորդված ու ներդաշնակված են մեծ վարպետութեամբ եւ բարձր ճաշակով: Մ. Հասրաթյանի գնահատմամբ՝ Մեղրու Ս. Աստվածածին եկեղեցու որմնանկարները «հայ կերպարվեստի այդ ժամանակաշրջանի լավագույն ստեղծագործություններից են եւ աչքի են ընկնում կատարման բարձր վարպետութեամբ»¹¹:

Ավագ խորանի գմբեթարդում՝ լուսամուտից վեր, հրեշտակի պատկեր է, հյուսիսային պատի եզրին, բարձուստ, քիվից վերեւ պատկերված է Ս. Մարիամ Աստվածածինը՝ մանուկ Հիսուսը գրկին: Ավագ խորանի հարավային պատի քիվի վերելում Ս. Անդրեաս առաքյալն է՝ Պետրոս առաքյալի եղբայրը, նրանից ցած՝ Միքայել հրեշտակապետն է՝ երկարավուն լծակով կշեռքը ձեռքին, որով կշռում է հանգուցյալների հոգիները եւ որոշում նրանց իրական վաստակը¹²:

Ատյանի հարավային կամարին՝ երկու կողմերում ամպերի միջից շեփորահարող հրեշտակներ են, որոնք ազդարարում են. «Արի՞ք ընդ առաջ Որդւոյն Այ»¹³: Դրանց վերելում՝ չորս կույսերն են՝ Ս. Գայանե, Ս. Շողակաթ, Ս. Հոփսիմե, Ս. Վարվառե: Ատյանի հյուսիսային կամարի երկու կողմերում նույնպէս ամպերի միջից շեփորահարող հրեշտակներ են՝ կոչելով, մի դեպքում. «Արի՞ք մեռեալք ընդ առաջ Այ», մյուս դրվագում՝ «Արի՞ք մեռեալք ընդ առաջ Որդւոյն»¹⁴: Դրանց վերելում՝ չորս ավետարանիչներն են՝ Ս. Մատթեոս, Ս. Մարկոս, Ս. Դուկաս, Ս. Հովհաննէս: Ի դեպ, Ս. Մատթեոս ավետարանչի որմնանկարի ստորին դիմահայաց աջ հատվածում երեք տողով ներկագիր արձանագրված է. «Շինեալ ձեռամբ / Մանուկ Ստեփլայ նեւան վլարդ[ա]պետի /, 1848»¹⁵: Կարծում ենք, խոսքը եկեղեցու նորոգման մասին է, քանի որ «շինել» բայը հաճախ կիրառվում է «վերանորո-

Ս. Աստվածածին եկեղեցու հոգեւոր հովիվ, Արժանապատիվ Տ. Ռաֆայել քհն. Խաչիկյանին, գինձառայող, լուսանկարիչ Արգիշտի Մկրտչյանին՝ ցուցաբերած աշակցութեան համար:

¹¹ Մ. ՀԱՍՐԱԹՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 13:

¹² ՏԵՍ Ա. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Մեղրիի Անապատանաց վանքի որմնանկարները, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2019, № 3, էջ 223:

¹³ Մեր դաշտային օրագրից:

¹⁴ Նույն տեղում:

¹⁵ Նույն տեղում:

գել» իմաստով: Եկեղեցու նորոգումը, հատկապես տանիքի, լիովին տրամաբանական էր՝ ապահովելու որմնանկարվող պատկերների պաշտպանվածությունն անձրեւաչրերի ներթափանցումից: Հիշատակագրության թվականը հուշում է, որ նորոգումն ընթացել է որմնանկարելուն զուգընթաց՝ 1844–1848 թթ.:

Եկեղեցու հարավային ավանդատան մուտքից վերեւ Իսահակի զոհաբերության տեսարանն է, դրանից աջ (դիմահայաց ձախ)՝ խորանի՝ բեմ բարձրացող աստիճաններից վեր Ս. Պողոս առաքյալն է՝ աջ ձեռքին գավազանանման սուր, ձախով՝ կրծքին բացված գիրք է սեղմում:

Հարավային պատին՝ մուտքից դիմահայաց ձախ պատկերված որմնանկարի «Վերին մասում Բարեխոսության հորինվածքն է, ավելի ներքեւ առաքյալներն են, իսկ ստորին մասում՝ դրախտն ու դժոխքը»¹⁶: Նույն մուտքից դիմահայաց աջ՝ Ստեփանոս Նախավկայի որմնանկարն է:

Հյուսիսային եւ արեւմտյան պատերին որմնանկարներ չեն պահպանվել:

Հարավարեւելյան մուկթի հյուսիսահայաց նիստի վերեւում «Ննչումն Աստուածածնի» որմնանկարն է¹⁷, որի կենտրոնում մահվան մահճում ասես քնած Ս. Մարիամն է՝ շրջապատված առաքյալներով, որոնք բուրվառներով ու մոմերով Տիրամորը հուղարկավորության են տանում Գեթսեմանիի պարտեզ: Նրանցից վեր՝ երկնքում, Որդին է՝ Հիսուս Քրիստոս, հրեշտակների ուղեկցությամբ, որ հայտնվել է՝ մորը երկինք տեղափոխելու առաքելությանը: Նրա գրկում մոր հոգին է՝ մանկան կերպարանքով: Որմնանկարի ներքեւում Վերափոխման տեսարանն է, իսկ ամենավերեւում՝ Հայր Աստված: Նրանից ներքեւ՝ աջ եւ ձախ կողմերում, որմնանկարի եզրագոտիներում, պատկերված են Ս. Թադեոս (ձեռքերին տեգաձեւ Գեղարդ ու Աստվածաշունչ) եւ Ս. Բարդուղիմեոս (ձեռքերին դաշույն ու Ս. Կույսի նկարը) առաքյալները: Նրանցից ցած՝ եզրագոտիներում ուղեկցվող մակագրություններով պատկերված են Ս. Մեսրոպ Մաշտոցը, Հայոց Մեծաց կաթողիկոսներ Ս. Սահակ Պարթեւը (387–439), Ս. Գյուտ Արահեզացին (461–478), Ս. Հովհան Մանդակունին (478–490):

¹⁶ Կ. ՄԱԹԵՒՈՍՅԱՆ, Որմնանկարչությունը Հայաստանի պետական պատկերասրահում, Եր., 1990, էջ 51:

¹⁷ Որմնանկարի լուսանկարը մեզ տրամադրել են վիմագրագետ, պ. գ. թ. Արսեն Հարությունյանը, պատմաբան, Մեղրու տարածաշրջանի հնուկությունների հմուտ գիտակ Նաիրա Հայրապետյանը, որոնց հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը:

«Ննչումն Աստուածածնի»-ից ցած, ձի հեծած Ս. Մինաս Եգիպտացու որմնանկարն է: Արեւմտահայաց նիստին՝ քիվից վեր, տաճարին Մանկան ընծայաբերման պատկերն է, իսկ դրանից ցած՝ Հիսուսի 12 չարչարանքների որմնանկարը: Հարավարեւելյան մուլթի արեւելահայաց եւ հարավահայաց նիստերը չունեն որմնանկարներ:

Հարավարեւմտյան մուլթի հյուսիսահայաց նիստի վերեւում՝ Ադամն ու Եւան են՝ դրախտում, քիվից ներքեւ՝ նրանց մեղսագործությունը դրախտում: Արեւելահայաց նիստի վերեւում պատկերված է Հռոմի պապ Ս. Սեղբեստրոսը (314–337), որի հետ Ս. Գրիգոր Լուսավորիչը 324 թ. Հռոմում կնքեց «Դաշանց թուղթ»-ը, որով Լատին Եկեղեցին ճանաչում էր Հայոց Եկեղեցու ինքնիշխանությունը եւ նրա համահավասար լինելը Հռոմի, Երուսաղեմի, Անտիոքի եւ Ալեքսանդրիայի Աթոռներին¹⁸: Ս. Սեղբեստրոսից ցած պատկերված է Ս. Կոստանդիանոս Ա. Մեծ կայսրը, որը 313 թ. Միլանի հրովարտակով թուլլատրեց քրիստոնեական դավանանքը: Ուշագրավ է, որ կայսեր որմնանկարի ներքեւում գրված են նրա գահակալության թվականները՝ 306–317 թթ.: Հարավային եւ արեւմտյան նիստերին չկան որմնանկարներ:

Հյուսիսարեւելյան մուլթի հարավահայաց նիստին, քիվից վեր՝ ձի հեծած Ս. Սարգիս Զորավարն է՝ որդու Մարտիրոսի հետ, քիվից ներքեւ՝ ձի հեծած Ս. Գեորգ Զորավարը՝ թավալզոր վիշապին նիզակով խոցելիս: Արեւմտահայաց նիստին, բարձուստ, Հիսուսի մկրտության տեսարանն է, քիվից ներքեւ՝ մոգերի երկրպագությունը Մանկանը: Նույն մուլթի հյուսիսահայաց եւ արեւելահայաց նիստերին չկան որմնանկարներ:

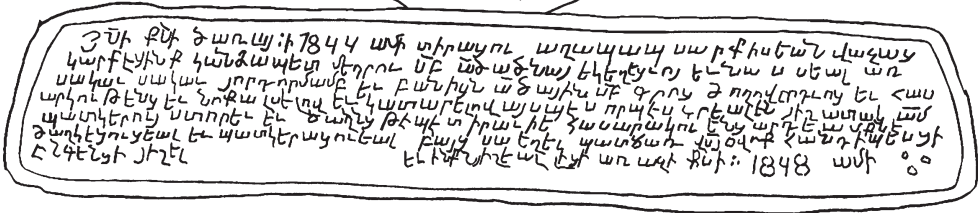
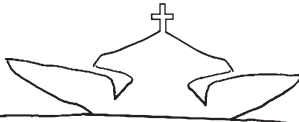
Հյուսիսարեւմտյան մուլթի արեւելահայաց նիստին, քիվից վեր՝ հրաշափառ Հարության տեսարանն է, ցած՝ Խաչելությունը: Հարավահայաց նիստին, բարձուստ, պատկերված է Հիսուսի մուտքը Երուսաղեմ, դրանից ներքեւ՝ Պայծառակերպության տեսարանն է: հյուսիսահայաց եւ արեւմտահայաց նիստերին որմնանկարներ չկան:

Ատյանի, միջմուլթային կամարների հատման հատվածներում Աստուծուն մշտապես օրհներգող, փառաբանող, աստվածային սիրո կրակով մարդկանց լուսավորող ու մաքրագործող սերովբեների՝ վեցաթեւ հրեշտակների որմնանկարներ են:

¹⁸ Տէս ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍՈՍ ՕՐԾԱՆՅԱՆ, Ազգապատում, Ա., Ս. էջմիածին, 2001, ս. 113:

Գ. ՈՐՄՆԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՊԱՏՎԻՐԱՏՈՒՆ ԵՒ ԾԱՂԿՈՂՆԵՐԸ

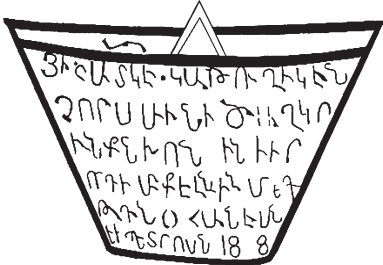
Հարավային ավանդատան մուտքի վերելում՝ Իսահակի զոհաբերության տեսարանից վեր, սեւ հիմնագույնի վրա սպիտակ ներկով 7 տողով բոլորգիր գրողմված է.

ՅՄ-ի ՔՄ-ի ծառայ: Ի 1844 ամի տիրացու Աղապապ Սարգիսեան Վաչագ / կարեցիմն գանձապետ մեղրու սք անձանայ եկեղեցոյ եւ նա սկիսեալ առ / սակաւ սակաւ յորդորմամբ եւ բանիցն անձայիս սք Գրոց ժողովրդոց եւ հաս / արակութեւյնց, եւ նոքա լսելով եւ կատարելով այսպէս որպէս հրեալն յիշատակ ան / պատկերոյ ստորեւ եւ ծաղկ թէպէ տիրան ինչ հասարակութեւն յարեալ յան / ծաղկեցուցեալ եւ պատկերացուեալ բայց սա եղեւ պատճառ յայժմ որ ծաղկեցուցի / Ընգեցի յիշելովն նոցա առաջի զհայրն ՔՄ-ի, եւ իմնն յիշեալ լիցի առաջի ՔՄ-ի: 18418 ամի:

Տվյալ դեպքում տիրացու Աղաբաբ Սարգսի Վաչանը Մեղրու Ս. Աստվա-
ծածնի գանձապահն է՝ պատասխանատու եկեղեցու դրամական, այլ նվի-
րատվական մուտքերի եւ ելքերի համար: Նրա պատվերով էլ 1844–1848 թթ.
որմնանկարվել է եկեղեցին, կարծում ենք նաեւ՝ վերանորոգվել:

Ավագ խորանի ատյանի եւ հյուսիսարեւմտյան մուկթի նկարազարդ
կամարների հյուսիսարեւելյան սյան վերելում՝ հատման կետից վեր, սե-
րովբեի ներքելում 6 տողով գրված է.

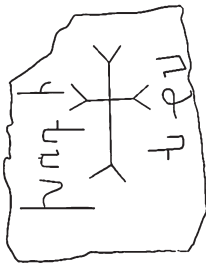

ՅԻՇԱՏԼԱյ է ԿԱԹՈՒՂԻԿԵՆ / ՉՈՐՄՍԻԻՆԻ
ԾԱՂԿՈՒՆՔՆ ԽՈՆԴԻ ԻՆ, ԻԻՐ ՈՐԴԻ
ՄԻՔԵԼԱՆԻՆ, ՄԵԾ / ԹՈՌԻՆ ՕՀԱՆԵՄՆ /
ԵՒ ՊԵՏՐՈՍՆ, 1841 8:

Այն, որ որմնանկարների ծաղկողները՝
Խոնդրի գլխավորութեամբ, մեղրեցիներ են,

թերեւս, փաստվում է Մեղրի քաղաքի կենտրոնում Հայրենական մեծ պատերազմի (1941–1945) մեղրեցի զոհերի հիշատակին կանգնեցված հուշարձանին խՈՆԴՅԱՆ Գ. Պ., խՈՆԴՅԱՆ Կ. Պ. (ենթադրելի է, որ եղբայրներ են) անունների փորագրութեամբ:

Եւ, որ նրանք տեղաբնիկներ են (բուն մեղրեցիներ), վկայվում է Մեղրու Փոքր թաղի Ս. Հովհաննես Մկրտիչ (Ս. Սարգիս) եկեղեցու հարավային դռան մոտ հենած հետեւյալ խաչաքանդակ քարի առկայութեամբ, որի վրա արձանագրված է.

ԽՈՆԴԻ, ՌԾԴ (1605):

Վիմագրում ն տառը կցագրված է նախորդող Ո-ին: Խոնդի անունը ծագում է պարսկերեն «խոնդ» = خاوند «խողավանդ» բառից, որ նշանակում է «տեր», «տիրակալ»¹⁹:

Խոնդիի որդու՝ Միքելանի անունն ըստ ամենայնի Միքայել անձնանվան տարբերակ է:

Երիտասարդ արվեստաբան, 2020 թ. 44-օրյա պատերազմի նահատակ, երջանկահիշատակ Ավետիս Ավետիսյանը Մեղրու Ս. Աստվածածին եկեղեցում առանձնացնում է որմնանկարների առնվազն երեք շերտ՝ 1745, 1790-ական, 1844–1848 թթ²⁰: Հայրենապսակ արվեստաբանը, մասամբ վերծանելով Պողոս առաքյալի որմնանկարի ներքեի կիսաեղծ մակագրությունը՝ ՌՃՂԴ. (1745) թվականով հանդերձ, ենթադրում է, որ այստեղ աշխատել են Նաղաշ Հովնաթանի (1661–1722) որդիներ Հակոբ եւ Հարություն Հովնաթանյանները, որոնց նա կարծում է նաեւ Մեղրու Անապատանաց վանքի Ս. Հովհաննես եկեղեցու հին շերտի որմնանկարների կատարող²¹: Ա. Ավետիսյանի ենթադրությունը թերեւս հաստատվում է Պողոս առաքյալի որմնանկարի մակագրութեամբ, որ ՌՃՂԴ. թվականից հետո շարունակվում է ԿԵՆՎԴԱՆԱՂԳՐԵՎԱՑ՝ ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ բառերով²², ուստի մենք եւս հակված ենք կարծելու, որ Մեղրու Ս. Աստվածածնի որմնանկար-

¹⁹ Տե՛ս Персидско-русский словарь, , т. I, М., 1983, էջ 590, 540: Հր. Աճառեան, Հայոց անձնանունների բառարան, հ. Բ., Երեւան, 1946, էջ 549:

²⁰ Տե՛ս Ա. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Աստվածատուր Աստապատցի. նոր անուն XVIII դարի հայ որմնանկարչության ասպարեզում, «Պատմաբանասիրական հանդես», 2019, № 2, էջ 87–88:

²¹ Տե՛ս Ա. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Մեղրիի Անապատանաց վանքի որմնանկարները, էջ 221–222:

²² Մեր դաշտային օրագրից:

րների վաղ շերտի հեղինակը Հարուսթյուն Հովնաթանյանն է: Ինչ վերաբերում է 1790-ականների շերտին, որոնք թարմացվել են 1844–1848 թթ.²³, ապա այն, ըստ Ա. Ավետիսյանի, ստեղծել է Աստվածատուր քահանա Աստապատցին, որը 1793 թ. նկարագարդել է Կարճեւանի Ս. Աստվածածին եկեղեցին²⁴:

Ի դեպ, որմնանկարիչ Աստվածատուր քահանա Աստապատցու անունը երեւան է հանել ու գիտական շրջանառության մեջ դրել Ավետիս Ավետիսյանը, որ քահանային է վերագրում նաեւ Մեղրու Փոքր թաղի եկեղեցու աննման որմնանկարների 1793 թ. շերտի նկարագարդումները՝ միաժամանակ տեղի վաղ՝ 1700 թ. պատկերագարդումները համարելով Նաղաշ Հովնաթանի շնորհաշատ ձեռքի գործ²⁵:

Թերեւս կարող ենք ամփոփելով եզրակացնել, որ մեղրեցի որմնանկարիչ Խոնդին երիտասարդ հասակում աշակերտել է Աստվածատուր Աստապատցուն՝ հետագայում հիմք դնելով XIX դ. Մեղրու որմնանկարչական հզորագույն դպրոցի: Խոնդիի որդի Միքելանը, թողը՝ Հովհաննեսը եւ Պետրոսն էլ 1866 թ. ստեղծել են Փոքր թաղի եկեղեցու որմնանկարների վերջին շերտը՝ միաժամանակ թարմացնելով Նաղաշ Հովնաթանի եւ Աստվածատուր Աստապատցու նկարագարդումները՝ հավատարիմ մնալով տեղի գունագարդային յուրահատկություններին:

Այսպիսով՝ ի տարբերություն Կարճեւանի, Անապաստանաց վանքի, Փոքր թաղի եկեղեցիների որմնանկարների ծաղկողների, Մեղրու Ս. Աստվածածնի նկարիչները զուտ տեղացիներ են՝ մեղրեցիներ:

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Մեղրի, Ս. Աստվածածին, եկեղեցի, որմնանկար, շերտ, պատվիրատու, կատարող, մակագրություն:

²³ Տէս Ա. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Աստվածատուր Աստապատցի. նոր անուն XVIII դարի հայ որմնանկարչության ասպարեզում, էջ 87–90:

²⁴ Տէս նույն տեղում, 80:

²⁵ Տէս Ա. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Մեղրու Փոքր թաղի Ս. Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցու որմնանկարների շերտերը, ժամանակաշրջանն ու հեղինակների խնդիրը, Ավետիսյան, «էջմիածին» 2020, Թ., էջ 72:

РЕЗЮМЕ

Внутренние стены церкви Святой Богородицы г. Мегри украшены высокохудожественными фресками на темы Ветхого и Нового Завета и др. Они относятся к числу лучших произведений армянского изобразительного искусства того периода и отличаются высоким мастерством исполнения.

Над входом в южную ризницу находится надпись из семи строк, согласно которой фрески были заказаны в 1844 году казначеем церкви Святой Богородицы дьячком Агабабом Саркисовичом Ваच्याном. Согласно надписи над северо-восточной колонной, авторами фресок являются Хонди, его сын Микелани, его внук Оганес и Петрос, написавший их в 1844–1848 годах. Одновременно с этим были обновлены фрески предыдущих слоёв, авторами которых, по словам Аветиса Аветисяна, молодого искусствоведа и мученика 44-дневной войны 2020 года, являются священник Аствацатур Астапатци, работавший в 1790-х годах и Арутюн Овнатянян (по нашему расширофку) в 1745 г.

Авторы фресок родом из Мегри, поскольку на памятнике, воздвигнутом в центре Мегри в память о 93 жертвах Великой Отечественной войны (1941–1945) из Мегри, выгравированы имена Хондяна Г. П. и Хондяна К. П. (предположительно, они братья). Также у церкви в Малом квартале Мегри находится хачкар 1605 года с упоминанием Хонди.

Мы считаем Хонди учеником Аствацатура Астапатци и основателем школы монументальной живописи Мегри.

SUMMARY

The interior walls of the Holy Mother of God Church in Meghri are adorned with highly artistic frescoes depicting scenes from the Old and New Testaments, among other subjects. These frescoes are considered among the finest works of Armenian visual art from that period and are distinguished by their exceptional craftsmanship.

There is a seven-line inscription above the entrance to the southern sacristy stating that the frescoes were commissioned in 1844 by deacon Aghabab Sarkisean Vachyan, the treasurer of the Holy Mother of God Church. According to the inscription above the northeast column, the frescoes were painted by Khondi, his son Mikelani, his grandson Ohanes, and Petros between 1844 and 1848. At the same time, the frescoes

from earlier layers were restored, which, according to Avetis Avetisyan, a young art historian and martyr of the 44-day war of 2020, were created by the priest Astvatsatur Astapatsi, who worked in the 1790s, and Harutyun Hovnatanyan (according to our interpretation) in 1745.

The artists who created the frescoes were from Meghri, as the names of G. P. Khondyan and K. P. Khondyan (presumably brothers) are engraved on a monument erected in the center of Meghri in memory of 93 victims of the Great Patriotic War (1941–1945) from Meghri. There is also a cross-stone from 1605 near the church in the Small Quarter of Meghri that mentions Khondi.

We consider Khondi to be a student of Astvatsatur Astapatsi and the founder of the Meghri school of monumental painting.

